

tien jaar, tot 1955-1956, voordat de oude naam NDP zonder de toevoeging 1945 weer werd aangenomen. Aan genoemd jaar wensten bepaalde leden 'niet meer herinnerd te worden' volgens een uitspraak van Parool-directeur W. van Norden (221).

Niemand heeft het probleem van de verhouding van directie ener dagbladonderneming en journalisten beter geformuleerd dan L.J. Plemp van Duiveland, voorzitter van de Nederlandse journalistenkring in 1910, toen hij zei dat 'het tenslotte de geest, de bekwaamheid en de aanleg van de journalisten zijn, waarvan het afhangt, of de courant naar behooren voorziet in een levensbehoefte van honderdduizenden' (77). Plemp van Duiveland en Hans irriteerden bij tijden de heren van de NDP wel als zij zich gedroegen als vertegenwoordigers van de Nederlandse pers (109). Hoe zwak de rechtspositie zelfs van een hoofdredacteur soms zijn kon, bewijst het geval van M.C. van Mourik Broekman, opvolger van Ritter aan het *Utrechtsen Dagblad*, die in 1934 binnen 24 uur zijn ontslag had, nadat hij bij het overlijden van prins Hendrik in een hoofdartikel had geschreven dat de prins-gemaal het Nederlandse volk nooit nader was gekomen (126).

Met de tekening van personen en hun geestelijke achtergronden houdt Hemels zich overigens in het algemeen niet veel op, zijn verhaal blijft doorgaans aan de strikt zakelijke kant. De oprichting van de NDP in 1908 was een Amsterdams initiatief, met name van A.G. Boissevain van het *Algemeen Handelsblad* en zijn collega F.J.A.M. Wierdels van de rooms-katholieke *Tijd*, die ook geruime tijd respectievelijk het voorzitterschap en het secretariaat hebben waargenomen. Het valt op dat ook vertegenwoordigers van grote regionale dagbladen in de vereniging een belangrijke rol hebben gespeeld, waarbij een figuur te noemen valt als R. Peereboom van het *Haarlem 's Dagblad*.

Deze nam in 1931 het initiatief tot een door de dagbladpers georganiseerde petitie aan de ontwapeningsconferentie te Genève (meer dan twee miljoen Nederlanders ondertekenden deze) en het jaar daarna vroeg hij zijn collega's opnieuw om zich in te zetten voor 'andere en hogere doeleinden dan die van commerciële aard' (153). De toenmalige voorzitter van de NDP, J. W. Henny van het *Leidsch Dagblad*, zou zich in 1940 door zijn principiële houding onderscheiden en moest toen aftreden.

Zochten de regionale dagbladen reeds in de jaren dertig eigen samenwerkingsvormen, ook in later tijd zouden de 'commercialiseringstendensen' in verband met de opkomst van de nieuwe media aan deze organen aanleiding geven onderling voeling te houden (261). Bovendien had het verschijnsel der persconcentratie onrustbarende vormen aangenomen, in welk verband ook de daling van het ledental der NDP op te merken valt. Het thema 'pers en ondernemingsgewijze produktie' was bezig een 'vraag van harde werkelijkheid' te worden, zoals schrijver in zijn inleiding de hoogleraar A. van der Zwan citeert (15).

A.F. Meilink

J.E. Burger, *Linkse frontvorming. Samenwerking van revolutionaire socialisten 1914-1918* (Amsterdam: Van Genneep, 1983, 167 blz., f29,50, ISBN 90 6012 563 0).

De auteur van dit werk, verschenen als nummer 12 in de reeks De Nederlandse arbeidersbeweging van het Internationaal instituut voor sociale geschiedenis te Amsterdam, voegt de resultaten samen van twee doctoraalscripties over dit onderwerp (zelf heeft hij aanvankelijk het gedeelte over de jaren 1914-1916 behandeld). Het gaat hier om de periode van de eerste wereldoorlog, waarin het nationaal arbeids-secretariaat, dat reeds van 1893 dateerde en dat gaandeweg tegenover het 'moderne' NVV van 1906 de positie van een onafhankelijk syndicalistisch getint vakverbond was gaan innemen, een samenwerkingsver-

RECENSIES

band onderhield met groeperingen ter linkerzijde van de SDAP. Het betreft daarbij in de eerste plaats de kleine SDP, die in 1909 door afsplitsing uit de grote partij was voortgekomen, de partij van Wijnkoop, die in de opeenvolgende vormen van linkse samenwerking een drijvende kracht geweest blijkt te zijn. Voorts ontmoeten we in dit kader behalve de vakbondsmannen van het NAS en daarmee verwante organisaties ook de Sociaal-anarchistische actie, waarin de oude Domela Nieuwenhuis nog een belangrijke rol speelde, de Internationale anti-militaristische vereniging, die ook al van 1904 dateerde, voorts het Revolutionair-socialistisch verbond bestaande uit dissidente SDAP-ers, dat zich in 1915 onder de leiding van H. Roland Holst stelde en vervolgens in de SDP opging en de in 1918 opgerichte Socialistische partij van de oud-NAS-secretaris H. Kolthek, die in genoemd jaar evenals de SDP in de Tweede Kamer wist door te dringen. Op enige afstand bleef de Bond van christen-socialisten staan, waarin de predikanten Bart de Ligt, J.W. Kruyt en anderen optraden en uit wier kring in het bijzonder de actie voor individuele dienstweigering werd gepropageerd.

Er zijn twee hoofdperiodes in de geschiedenis van deze samenwerking, de eerste loopt van 1914 tot 1916, toen de actie onder auspiciën van het Agitatiecomité der samenwerkende arbeidersverenigingen plaatsvond, de tweede van 1916 tot 1919, toen het Revolutionair-socialistisch comité tegen de oorlog en zijn gevolgen opereerde. Aan de jaren voorafgaande aan 1914 wordt in de inleiding enige aandacht besteed. Het is niet juist dat de marxistische intellectuelen in de SDAP 'tegen het opheffen van de staking' in 1903 waren geweest (11). Ook is H. Roland Holst niet in 1912 uit de SDAP getreden in verband met de verwickelingen rond de zeeliedenstaking, maar reeds na het Leeuwarder partijcongres van 1910 (14).

Organisatorisch waren de banden tussen de samenwerkende verenigingen niet bijzonder hecht, maar zonder twijfel is er van hun actie in de oorlogsjaren wel enige invloed uitgegaan. Vooral op het punt van de levensmiddelen voorziening deed het RSC in 1917, toen in de hoofdstad woelige demonstraties plaatsvonden, van zich spreken. In hetzelfde jaar viel ook de opmerkelijke electorale samenwerking van SDP en Bond van christen-socialisten bij de kamerverkiezingen in verband met de grondwetsherziening. Ook over de gebeurtenissen van november 1918 wordt in een apart hoofdstuk wel wat wetenswaardigs meegedeeld. Twijfelachtig lijkt mij echter de lezing dat Troelstra zijn Rotterdams optreden op 11 november begon, 'aangezet' door de steun van het RSC aan de SDAP-eisen (117). Ook de rol van Oudegeest op dat tijdstip wordt mijns inziens verkeerd belicht (115). Het 'inbreken' bij de in SDAP en NVV belichaamde moderne beweging is aan SAV en RSC gedurende de gehele oorlogsperiode in feite slechts incidenteel gelukt. Opmerkelijk zijn de lofprijzingen uit de anarcho-syndicalistische hoek over de kwaliteiten van het leiderschap van de SDP-er Wijnkoop die tot tweemaal toe gesignaleerd worden (78 en 121).

Enkele kleine onjuistheden in deze studie mogen nog vermeld worden. Niet het SDAP-kamerlid G.W. Sannes, maar diens broer H.W.J. Sannes is bedoeld op bladzijde 43, Kamiel Huysmans was geen voorzitter, maar secretaris van het Internationaal socialistisch bureau (51). H. Kolthek wordt tweemaal ten onrechte oud-voorzitter van het NAS genoemd (56 en 102), ook Cornelissen is daarvan geen voorzitter geweest (103).

A.F. Meilink

R.N.J. Kamerling, *De N. V. Oliefabrieken Insulinde in Nederlands-Indië. Bedrijfsvoering in het onbekende* (Franeker: T. Wever, 1982, 368 blz., f49,50, ISBN 90 6135 326 2).